

A LAKÁS (II.)

ALEKSANDAR TIŠMA

A cím egy Régi sugárúti lakásra vallott, ez az utca jól látszott a község épületének bejáratától, Čaković tehát rögtön odaindult. Az egyenes és széles sugárút, amelyet határozott és nagyvonalú döntéssel alakítottak ki a városközpont girbegurba utcáiból a Duna felé, minden fontos érzésének színhelye volt, akárcsak ezernyi hozzá hasonló számára is, akik Újvidéken nőttek fel, vagy pedig felnőttéérésük idején kerültek a városba. Nyári napokban napfényes átjáró a strand felé, derűs délutánokon a diákcukrászdák és vendéglők asztalainak köveze, este az elmaradhatatlan korzó a lányok tömegével, mindez a Régi sugárút volt; terét két sor szép, kibuggyanó kétemeletes és háromemeletes ház vette körül és formálta ilyené, azok az épületek, amelyek a háború előtt, a polgári várágkor idején épültek. Itt volt aztán a báni palota hosszan elnyúló, hófehér épülete, a mai Végrehajtó Tanács, pénzügyintézetek és biztosítótársaságok, utazási irodák és számos orvos rendelője és ügyvédi iroda. Az épületek legszebb évei során Brancko Čaković falusi gimnazistának nem volt oda belépése, a háború idején pedig, tanulmányai vége felé, rosszindulatúan taszították: e falak mögött székeltek az ő irányában jóindulatot nem mutató megszálló hatóságok egyes hivatalai. Az egyik előtt, éppen a báni palota előtt, ifjúkorának s talán egész életének meghatározó élménye történt: itt állt meg, hogy megvárja Gruja Milint, akinek egy előző nap kézbesített idézés alapján jelentkeznie kellett. Čaković sokáig várta, s amikor megunt, megkereste az irodát, amelynek számát Gruja előbb megmondta neki; egy első emeleti folyosón találta magát, abban a pillanatban, amikor a megkötözött kezű és megtépázott ruhájú és hajú Milint két rendőr éppen vezette valahová. Megfordult, és gyorsan távozott; nem is tért vissza többé diáklakására; értesítette legközelebbi elvtársait a veszélyről, hazament falura, majd kapcsolatot keresett a bácskai—baranyai partizánosztaggal, és soraiba lépett.

Még most is érezte a sorsdöntő pillanat lehetőségét, amely Gruja Milint

— véletlenül éppen őt — kiragadta köriükből és börtönbe juttatta, utána táborba, ahol az ütegeléstől és a kopálástól kiszenvedett, őt pedig — Čakovićot — magával ragadta az addig határozatlan elképzelések véghezvitelébe; érezte, hogy e személyes élmény mögött, mint valami színpadon a színpadi játék mögött, ott van a megközelíthetetlen levegője, amely itt évekig kedélyére telepedett, de érezte a győzelem sugárzását is. Soha, tehát ezúttal sem volt számára ez közönséges utca, bár ebben az utcában most is, mint mindig, átlagos és közönséges családok emberek laknak; ám annak gondolata, hogy talán hamarosan ő is közéjük költözték, ide, ahová az ifjúkor nosztalgiai és borzongásai kötik, izgalommal töltötte el. Elsődleges elhatározásával szemben, hogy ezúttal csak megnézi majd a házat, ahol lakni fog, s később megy csak be a feleségével együtt — nem akarta, hogy az asszony utólagos kifogásokkal éljen, mit tudja ő —, mégis bement a háromemeletes épületbe, amely a megadott számot viselte, azt a számot, amelyet a községi elnök, Gruja Milin fivére írt saját kezűleg a cédulára.

A háznak tágas, boltozatos bejárata volt, amelyen át látszott a mély, gyepes udvar; a háttérben magas fal állott, végig befuttatva kúszónövényekkel. A lakások a tágas lépcsőház márványlépcsőinek fordulójából, a pihenőkől nyíltak; a korlát kovácsoltvas volt; ebben a házban minden alapos, bőséges megoldással készült, s bár a falak és az ajtók már rég nem voltak festve, az egykori fény és fehérség a gazdaság vonásaival ütött át a kopottság nyomain. Megállt a második emeleten az 5-ös számú ajtó előtt, s elolvasta a nyomtatott nevet a csengőgomb mellett: Vilma Sündholz. Hirtelen összerendezte: gimnáziumi tanárnőjének neve volt ez, minden kétséget kizáróan az övé, hiszen ilyen szokatlan család- és utónév mégsem fordulhat elő együtt oly gyakran. Az izgalom, amely az utcán elfogta, s amelybe a kíváncsiság mozzanatai is belejárítottak, miközben bement az ismeretlen házba, s szemével a részleteket tapogatta, de, újra hatalmába kerítette egy pillanatra; tulajdonképpen megkísérelte a szorongatást, hisz ugyanaz az érzés váltotta ki. Mert Sündholz Vilma is része volt annak a sorsdöntő pillanatnak, bár akkor nem lakott ebben a házban, hanem egy földszintesben, az egykori vasútállomás közelében, ahol Čaković és Gruja Milin is sokszor meglátogatta. Őrákat vettek nála magyar és német nyelvből, ő, Gruja Milin, Blagoje Sudarski és Panta Radivojević, mindannyian falusi diákok, s valahányukat nem sokkal előbb zárták ki a Magyar Királyi Szerb-tanulmányú Gimnáziumból, ahogy nevezték a megszállt Bácska egyetlen gimnáziumát, ahol az oktatás szerb nyelven folyt. Kizárásukra elég ártatlan okból került sor: valahányan kitarotán távol maradtak a levéteoktatásról, amely egyébként kötelező volt minden diák számára; ám a kizárás mögött ott érződött az eleven gyanú is — az egyáltalán nem alaptalan gyanú —, hogy ők négyen a főkolompósi és szítói az osztályban mutatkozó lázadó hangulatnak, s amelyet az igazgató a kizárással akart letörni. A négy

összeseküvő tehát máról holnapra az iskolán kívül találta magát, ami egyben azt is jelentette, hogy a törvényen kívül, hisz amint falujukban megtudják, hogy nem folytatják tanulmányaitkat, behívó várja őket ukrajnai munkaszolgálatra. Éppen ezért egyikőjük sem mert hazamenni, hanem annak örve alatt, hogy magánúton kívánják befejezni az osztályt, ott maradtak a városban az albérleti szobában, dologtalanul és határozatlanul, egyfajta könnyelmű reménytelenség és a partizánokhoz való átszökés türelmetlen kísérletei között ingadozva. Ekkor üzent nekik Sündholz Vilma, aki egyébként magyartanárnőjük volt, maga is magyar, de német származású, úgyhogy mindkét nyelvet kitűnően beszélte, amint-hogy a szerbet is; egyébként vénkisasszony volt, akire ügyet sem vetettek addig, legfőjebb kinevették könyvszagú és porlepte megjelenése miatt; szóval azt üzente nekik, hogy ingyenórákat fog nekik adni magyarból és németből, az évvégi magánvizsga két legfontosabb tantárgyából. Az üzenet kissé meghöklentette őket, hisz a tanulásra gondoltak a legkevesebbet, ám mégis elfogadták, mert megérezték a gesztusban a törvényes oltalom utolsó reménysugarát. Együtt látogatták meg naponta Sündholz Vilmát, egy-egy órára, hogy gyakorolják a tananyagot, mintha csak az iskolában lennének. Ami pedig azt jelentette, hogy rosszul és lustán gyakorolták, mivel gyenge tanulók voltak, a tudományokkal való birkózásban mind a négyükre rányomta bélyegét a tudatlan paraszti gyermekkor, s amelynek kárpótlását a lázadásban ikeresték, az egyre inkább lángoló háborús világ kitért kapuja által. Mégis jól érezték magukat a tanárnőnél. A hosszú délelőttök és délutánok után, amelyeket a fűtetlen albérleti szobában töltöttek a veszélyes döntést megelőző lázas megbeszélések és készülések közben, rétlenség és nyomasztó sejtelmek között, ott ültek — míg az óra tartott — a vénkisasszony lakásának egyik fűtött és tágas szobájában, amelynek falait beborították a könyvek és festmények, s itt legalább biztosak lehettek abban, hogy nem üldözi őket senki, mint kint az utcán. A negyvenéves vénkisasszony, ki a jogtalanság iránti, számukra érthetetlen dacból ár ellen úszott a gimnáziumban, a városban s a megszállásban, a védelmet jelentette négyüknek, mert szemmel láthatóan érdemesnek tartotta őket arra, hogy diák- és polgári jogaik védelmében kiálljon. S amikor vége szakadt ennek az öncsalásnak; Gruja Milint Čaković szeme láttára aljas módon letartóztatták, Čaković nem ment máshová, hanem éppen Sündholz Vilmához, s nála hagyott üzenetet Sudarski és Radivojev számára, hogy meneküljenek, mint ő is teszi, ahová tudnak. A tanárnő az üzenetet nyilvánvalóan átadta, mert, mint Čaković a háború után megtudta, mindketten elkerülték a letartóztatást.

S most újra a tanárnő ajtaja előtt állt — igaz, nem ugyanaz az ajtó, ám a név azonos a csengőgomb mellett —, de milyen ügyben? Hogy kiszorítsa onnan az asszonyt, s ő furakodjon be a helyére! Mindez otyan szörnyűnek tűnt előtte, hogy a küszöbről ösztönszerűen visszalépett, meg-

fordult, szinte arra készen, hogy üdvözlés nélkül távozik. Mégis megállt a lépcsőforduló márványpihenőjén, és elgondolkodott. Nem olyan ember volt, aki kitér a csapás elől, ha maga okozta, szerette a tisztázott és megoldott ügyeket, a maga esetében éppen úgy, mint a másokéban. Azonkívül már régebben is számtalanszor gondolt arra, hogy meg kellene keresnie a volt tanárnőt, hogy emlékeztesse rá és önmaga is felidézze az asszony nemes cselekedetét, ez a cselekedet ugyanis még magyarázatót kívánt, hisz még évtizedek múltán is rejtélyesnek tűnt előtte; ám soha nem sikerült neki megtudni, hol található meg, mert feltehetően nem érdeklődött eleget és nem elég alaposan, vagy olyanoknál érdeklődött, akik éppen olyan felületesekek voltak, mint ő. S ha most véletlenül az ajtaja előtt találta magát, akkor nem illő, sőt egyáltalán nem bátor-ságra valló, hogy megeljen.

Visszatért tehát, s felsóhajtott, érezvén, hogy kellemetlenségnek kell elébe néznie ott, ahol hosszú ideig valami szépre számított, majd megnyomta a csengőgombot. Rövid idő múlva az ajtót maga Sündholz Vilma nyitotta ki — Čaković rögtön megismerte, szinte egyáltalán nem változott meg, még csak ősz hajszála sem mutatkozott. Ugyanaz a törékeny termet, ugyanaz a keskeny arc, úkerek, szürke, kíváncsi szemekkel a szemüvege mögött, ugyanaz a csendes mosolyhoz szokott keskeny szája. Az ajtót éppen hogy csak megnyitotta, nem véve le róla a láncot, amely ott feszült meg keskeny felsőteste alatt, de egész alakja belefért a résbe.

„Kit keres?”

„Önt!” — kiáltott fel Čaković akaratlanul is túl hangosan, s széthúzta a száját, éppen olyan akaratlanul, boldog mosollyal, mert amint megismerte a tanárnőt, nem gondolt többé céljának kellemetlenségére. „Hát nem ismer meg? Čaković vagyok, Branko Čaković, régi diákja, akinek ingyénórákat adott!”

Az asszony szélesen elmosolyodott, kivillant — most már minden valószínűség szerint nem eredeti — szép fogsora, s meglepetten megszólalt: „Őn az?” Keskeny kezével kikapasztotta a láncot, amely csörrenve ütődött az ajtóhoz. „Fáradjon be.”

Čaković belépett az előszobába, majd a szobába. Nagy szoba volt, napfényes, s az utcára szolgáló ablakon át nagyszerű kilátás nyílt a báni palota fehér épülettömbjével határolt sugárútra. A szoba közepén alacsony asztalka állott, mellette régi, megsüppedt fotelok; a falak mentén könyvespolcok és festmények. Nem ismert fel határozottan egyetlen tárgyat sem az asszony egykori lakásából, de érezte, hogy ugyanaz a kellemes benyomás és a béke hangulata keríti hatalmába, mint akkor.

„Foglaljon helyet.”

Čaković leült, s előrehajolva megkérdezte a tanárnőt, hogy él. Az asszony azt válaszolta, hogy tulajdonképpen jól, már öt éve, hogy nyugállományba vonult, de azért még dolgozik egy keveset: nyelvórákat ad gyerekek számára.

„De remélem, nem úgy, mint nekünk: kidobott diákoknak, az egész gimnázium orra előtt?” — tréfálkozott Čaković.

„Azok más idők voltak” — mondta a tanár úr annyira jellemző mosolyával.

„Zord idők” — tette hozzá Čaković komolyan —, „de ön mégis volt olyan jó, hogy segítsen rajtunk”.

„Olyan helyzetben voltam, hogy segíthettem” — legyintett hanyagul a tanár úr —, „és segítettem egy keveset, amennyit tudtam. És ön?” — kezdett ő is kérdezősködni, megakadályozva látogatóját abban, hogy újabb hízelgő szavakat mondjon és hogy tisztázza az egykori cselekedet számára még ma is rejtélyes indítékát. — „Ön mivel foglalkozik? Megnősült?”

Čaković elmondta, hogy már régen megnősült, hogy két gyereke van, s beszámolójának ezen a pontján eszébe jutott látogatásának igazi célja.

„Gyerekeim már nagyok, s lassan én is nyugdíjba készülődöm. Csúppán megfelelő lakásom nincsen. Kétszobásban lakunk, amely nagyon kicsi. S hogy őszinte legyek azért jöttem önhöz, hogy megnézzem ezt a lakást, mivel a községben, lakáscsere formájában, nekem ajánlották fel. Fogalmam sem volt róla, hogy éppen ön lakik benne.”

„Az én lakásomat?” — csodálkozott Sündholz Vilma.

„Igen, ezt a lakást. Azt hiszem, három szobája van és egyedül él benne.”

„Igen, egyedül élek” — válaszolta a tanár úr. — „De csak június óta tart ez az állapot, amikor unokahúgom meghalt. Tizenöt évig együtt éltünk, amióta ideköltöztettek bennünket lakásainkból. Ez a mi családi lakásunk. Az én családi lakásom.”

„Azt mondták nekem, hogy pereskedett a községgel, és hogy a község megnyerte a pert.”

„Én fellebbeztem.”

„Hát azt hiszi, hogy megnyerheti a pert a községgel szemben?”

Az asszony vállat vont, de közben ajkáról nem tűnt el az örök mosoly. Mindketten elhallgattak. Čaković érezte, hogy most ajánlatos lenne beszélni neki, mondjon le erről a lakásról, amely túlságosan nagy a számára, fenntartása túl nagy erőfeszítést kíván, s emellett kiváltja a hatóság rosszindulatát is. A szavak ott kavarogtak a gondolatok közt, értelmes szavak, helyénvaló szavak mind, de mégsem mondta őket ki. Visszatartotta ebben a tanár úr arokifejezésében megérett konokság, a konokság, amely ott volt az asszony ajkára kérgesedett mosolyban; jól ismerte ezt a mosolyt még azokból az időkből, amikor szorult helyzetben levő diákként a magyar és német ingyenórákon éppen ez a konokság volt az egyetlen biztos pont, amelybe kapaszkodhatott. E mosoly előtt fegyvertelennek érezte magát.

„Kár” — mondta még egyszer körülnézve. — „Valóban szép a lakása, biztosan megfelelne nekem.”

„Igen” — mondta a tanárnő, s ugyancsak körülnézett. — „Kényelmes, tágas, kap elég napot. Megnézné a többi szobát is?”

Caković össerezte, arra gondolva egy pillanatig az előbbi konokság nyomán, hogy gúnyolódna vele. Amikor azonban figyelmesen a tanárnő arcába nézett, csak a háziasszony hiú előzékenységét vélte benne fedezni.

„Nagyon szívesen” — mondta halkkan.

Mindketten felálltak, s az asszony átvezette a másik két szobába is, amelyek ugyanolyan nagyok, világosak voltak, mint az első, ablakaik ugyancsak a sugárútra nyíltak, s mindkettő felhalmozott ruhákkal s dísz tárgyakkal megrakott bútortal volt tele.

„Éppen most készítettem össze egy csomó dolgot, hogy odaadjam a rokonságnak” — igazolta a rendetlenséget hanyag kézmozdulattal. — „Aztán pedig újrarendezem a szobákat.”

„Persze, a szobákat szépen be lehet itt rendezni” — válaszolta a látogató, mintha megerősítené az asszony szavait, bár tulajdonképpen a fölösleges tárgyak sokasága arra ösztönözte, hogy még egyszer kísérletet tegyen ellenérvei elmondásával. — „De nem lenne mégis jobb” — szólt óvatosan, félíg könyörgő hangon —, „ha a bútor egy részét eladná, s átköltözne egy kisebb, megfelelőbb...?”

Az asszony válasza higgadt és megingathatatlan volt: „A bútor a szívemhez nőtt, minden darab családi hagyatéék. Nem tudnék tőlük megválni.”

„Hát akkor semmi” — mondta a férfi. — „Majd meglátjuk. Majd ahogy döntenek.”

„Igen” — mondta a tanárnő rövid sóhajjal, s elindult vele vissza a szobákon keresztül, egészen az előszobáig, szemmel láthatóan befejezetten tartva a látogatást. Caković számára nem maradt más hátra, mint hogy meghajoljon, hogy még egyszer elmondja, mennyire örült, hogy újra láthatta, s hogy távozzék.

Az utcán azonban kábultan megállt. Még mindig érezte a tanárnővel való találkozás kellemes élményét, a nyugalmat és békét az asszony közelében, de az egész benyomást elnyomta az a tudat, hogy rosszul, igazi kicartás és rábeszélő lelemény nélkül próbált érvényt szerezni céljának, ami látogatásának tulajdonképpeni indoka volt. Másrészt pedig elhatározását veszélyeztette az egész látogatás, a kellemes élmény, amely még mindig átjárta egész bensőjét. Mít tegyen? Mi legyen a következő lépés? A lakásért vívott harca ebben a pillanatban sokkal kevesebb látszott eredményesnek, mint bármikor is; áttekinthetetlenül összekuszálódott. Körülnézett a sugárúton, az üzleteket, az emlékezetből ismert cégtáblákat nézte, s az volt az érzése, hogy újra döntés előtt áll, olyan döntés előtt, amely ki fog hatni egész további életére, sőt kihat eddigi életének értelmére is. Hagyja az egészet, mintha nem tenné volna egyetlen lépést sem, nem ért volna még el semmit? Vagy folytassa fenntartások nélkül,

csak a saját jogainak szavára hallgatva? Érezte, hogy nem szabad elharmankodni a dolgot, de ugyanakkor úgy tűnt neki, hogy már el is indult a számára elönytelen úton, érezte, hogy lassan csúszik ebben az irányban, akarata ellenére valamilyen megengedhetetlen kimenetel felé. Ezt mindenképpen meg kellett akadályoznia, vissza kellett térnie a hiba forrásához, amelyet sejtett; órájára nézett, s szinte elégedetlenül állapította meg, hogy a munkaidő végéig mindössze még tíz perc van hátra; elindult lassan vissza, a község épülete felé.

Az elnöki előszobában a hosszú hajú titkárnő az íróasztalfiókból az asztalon álló nyitott bőr kezitáskába rakta át fésűjét és valami könyvet; meglepődött Čaković kései és bejelentetlen visszatérésén, de beismerete, hogy Milin még ott van hivatali szobájában. „Csak nincs egyedül” — jegyezte meg bizonyos kétértelmű szigorral —, „s azt hiszem, nem fizetődik ki várni. Jöjjön el inkább holnap.” Ő azonban kijelentette, hogy szívesebben vár, hisz az elnökkel mindössze néhány szót kell váltania, de azt minél előbb.

A titkárnő vállat vont, s továbbra is készülődött a távozásra. Kulcsra zárta a fiókokat, órájára tekintett, karba tette a kezét vékony kemébe szorított keblei felett, még egyszer kinyitotta kezitáskáját, s tükrét elővéve magabiztos kevélységgel megnyalta szája szélét, közben Čaković a sarokban ült, s úgy tett, mintha kinézne az ablakon. A titkárnő végül is felállt, felöltötte kabátját, s így szólt: „Én most megyek.” Szinte a kései látogatót is arra szólította fel, hogy péfáját kövesse, de szavakkal nem mondta ki. A nő határozatlanságát kihasználva Čaković határozottan tovább ült. A titkárnő erre vállat vont, vállán már ott lógott bőrtáskája, s határozott léptekkel elindult a tapétázott ajtó felé. Kopogtatott egyszer, kétszer, majd kinyitotta az ajtót. Bentől több szólamú beszélgetés hallatszott ki, halk, jóleső nevetéssel elvegyülve, majd a nevetés elhalkult. „Én megyek, elnök elvtárs” — mondta az ajtórésein át, majd betette maga után az ajtót. Bólintott Čaković felé, majd eltávozott.

A férfi egy pillanatra elgondolkozott azon, hogy a nő miért nem emeltette meg bent őt, a kinn várakozót; a tisztelet jelenék vehette, hogy nem akarta ezzel zavarni az elnök beszélgetését, vagy a várakozó iránti tiszteletnek, mivel nem kérte fel, hogy az ő érdekében közvetítsen. A tekintélyi szempontok szétágazása azonban, ami egyébként érzékeny pontja volt, ezáltal hidegen hagyta, mivel a várt beszélgetés jelentősége messze felülmúlta ezt a mozzanatot.

Tovább ült, hol az ablakon nézve kifelé — most valóban kinézett, hogy valamivel lekösse a figyelmét —, hol pedig az órájára tekintve, amelynek mutatói egyre messzebb kerültek a munkaidő befejezését jelentő ponttól. Csengett a telefon, de nem emelte fel a kagylót. Az elcsendesült szobában, a falon át, letompult hangokat vélt felismerni az elnök szobájából, mint száraz, csikorgó tárgyak súrlódásának nesztét.

Zártkörű megbeszélés? Pártértekezlet, amelynek most kell elkezdődnie? Már dühös volt önmagára, hogy nem kérte meg a titkárnőt, hívja Milint az ajtóhoz, de hogy maga menjen be, bejelentetlenül, az tolakodásnak tűnt előtte, s ugyanakkor túlságosan megalázónak is, ott maradt tehát ülve a helyén. Ekkor váratlanul kinyílt az előszoba ajtaja, s megjelent a szemrevaló kiszolgálónő fényes, világoskék kötényében, kezében tálcát tartva, amelyen néhány pohárka vinjak vagy whisky volt; éppen hogy csak ránezett Čakoviára, majd kopogtatás nélkül bement az elnökhöz. A beszélgetés és nevetés hulláma újra kicsapódott az előszobába, s feszelen, hosszú szórakozást sejtetett. Amikor az ajtó újra kinyílt, s amikor a kiszolgálónő megjelent az üres tálcával, Čaković felugrott, és megragadta a kilincset. Az asszony csodálkozó tekintettel ment el mellette, miközben a látogató megállt az ajtóban. Maga előtt látta Milin irodáját, amelyben sűrű füstfelhő állt, s a füstfátyol mögött, az asztaltól távol húzott fotelekbe süppedve ismeretlen emberek ültek, s mindannyian egyszerre beszéltek. Nem találta köztük Milint mindaddig, míg az fel nem állt s meg nem indult feléje ruganyos léptekkel, az előszoba felé, maga mögött hagyva az iroda moráját. Szemtől szemben találták egymást. Milin szembetűnően kivörösödött arcán még ott rezgett a nevetés, amely a szobából kísérte, s ezzel a nevetős kifejezéssel az arcán, vidáman szélesre táglult tekintettel fordul Čakovićhoz:

„Engem keresel?”

„Igen, réged. Elnézésem kérem, de ismét a lakással kapcsolatban.”

„Semmi baj” — szólta Milin továbbra is mosolygós arccal. — „Mi a helyzet? Rendben van minden?”

„Sajnos, nincs rendben.” Látra, hogy változik meg Milin arckifejezése, szája széle hogy görbül petyhüdtlen lefelé, szembetűnően hasonlítva most a megboldogult Grujára. „Voltam ott, tudod, de kitűnt, hogy az öreg tanárnök mindkettőnknek, nekem is, meg Grujának is magyartanárnője volt. Ő segített rajtunk, amikor kicsaptak bennünket az iskolából, sőt ő adta át az üzenetet az elvtársaknak, hogy szökjenek meg.” Itt abbahagyta a magyarázatot, és tehetetlensége jeléül széttárta a karját.

„Na és aztán?” — kérdezte Milin, mintha nem értené.

„Hát és aztán nekem nincs szívem kiszorítani abból a lakásból, hát ez a helyzet.”

Milin egy darabig mereven, hitetlenkedő tekintettel nézte, majd tekintetének szigora feloldódott, mintha felismerte volna a helyzetet.

„Várj csak, barátom” — mondta, s kezével a hajába túrt. — „Egyezünk most meg, te meg én. Nem szorítod ki te azt az asszonyt abból a lakásból. Ebben az ügyben a bíróság már végzést hozott.”

„De ő fellebbezett.”

„De a fellebbezés el lesz utasítva.”

„Igen, tudom, természetesen. De mégis. Tekintettel kellene lenni rá.

Azt akarom mondani, hát nincs még egy ilyen lakás a központban, ami nem az övé?”

Milin elgondolkodva és kíváncsian nézve Čakovičra fejét rázta. „Nincs, éppen egy sem.”

Ugy látszott, hogy az elnök ezzel befejezi a beszélgetést és visszavonul társaságához; egy lépésnyit már meg is tett visszafelé. Ám hirtelen megállt, tekintete élesen és céltudatosan villant. Aztán elmosolyodott, arca azonban nem ragyogott úgy, mint amikor kijött; erőltetett és görcsös mosoly játszott arcán, amely visszanyerte természetes színét. Kezét Čaković vállára helyezte.

„Te csak ne emészd magad. Ha te nem fogadod el a lakást, elfogadja más, érted. Tehát annak az asszonynak te se nem ártasz, se nem segítesz. Semmi közöd nincs neked ahhoz. Megkapod nálunk a végzést, s te csak annak értelmében jársz el. Rendben van?” Čakovičra kacintott, és megszorította a vállát. „Ne tedd lehetetlenné, hogy segítsék rajtad, öreg cimbora. Neked ez jár, érted?”

„Hát, értem” — válaszolta Čaković még mindig gyanúval terheltén.

„Nahát, így szeretlek. Most menj, és csak várd a végzést.” Könnyedén meglökte, kezét levette a válláról, s miközben arcára visszatért a hanyag mosoly, amely már a leendő kellemes beszélgetést előlegezte, megindult vissza a saját szobájába, háttal visszafelé. Miközben az ajtót becsukta, intett a fejével: „Szevasz” — aztán eltűnt.

Most tehát eldöntetett, gondolta Čaković sóhajtva, miközben hazafelé indult. Szomorú volt, de a korábbi feszültség után megkönnyebbülést érzett, mert megszabadult a kétségektől. Főképpen azért, mert kétségei kapcsán nem ő hozta a döntést, hanem valaki más, aki emellett figyelemzett az ilyen döntés elleni legnyomósabb érve is. Ám a hatóság könyörtelen, szögezte le bólintva, mintha a hatóság illeten viselkedése őt sújtotta volna, nem pedig Sündholz Vilmát. Hisz ő ebben a vitában, ha kizárta belőle saját érdekeit, márpedig ebben a pillanatban úgy tűnt neki, hogy így cselekedett, a tanárnő oldalán állt: érezte és látta, hogy mindez erőszakos beleavakozás az idős asszony életébe, szokásaiba és szándékaiba, hogy úgy rendezze be életét, ahogy eltökélte és megszokta. Ezek ottan a tapétázott ajtó mögött, fotelba sűppedve és vinjakot iszogatva, nincsenek tekintettel a hasonló magánindítékokra, hácsak nem a saját indítékaikról van szó. Milin például minden bizonnyal be fog költözni az új lakóépületbe, négy- vagy talán ötszobás lakásba, függetlenül attól, hogy családi helyzetét tekintve nem nélkülözhetően a számára, s ha egy napon aztán magára marad, vagy a feleségével, ezse ágában sem lesz neki, hogy a lakást átengedje másnak, akinek nagyobb szüksége lenne rá, hanem éppen akkor fog majd benne a legjobban szétterpeszkedni.

Ilyen gondolatokat forgatva ért haza, s már az ajtóban odavetette a feleségének — aki megrakott tálcával a kezében éppen a szobából le-

pett ki, s férjét az elnöknel látott felszolgálónőre emlékeztette — mint valami alamizsnát: „Nos, olyan lakásod lesz, amilyent kívántál. A központban, és három szoba, és kényelem és tágasság.” „Tényleg?” — kiáltott fel az asszony örömmel, miközben megállt mentében. — „Mikor megyünk majd el megnézni?” — „Soha” — mondta a férj gondolkodás nélkül és kárörvendően. — „Én láttam, s most ez elég. Nincs többet válogatósdi, ezt az elnök világosan a tudomra adta.”

Felesége szeszélyességének erélyes visszautasítása bizonyos fokú jókedvre derítette: mert bizonyos elégtételt is érzett abban, hogy az asszonyt, akit az egész bonyodalom főkolomposának tartott, így módon megbüntethette. A következő napokban azonban belátta, hogy az asszony kívánságának megtagadása minden felelősséget kizárólag rá hártja. Az asszony az új lakásról szóló hírt elmondta lányának és fiának, s azok most mindketten, egyúttal anyjuk szándékának is eleget téve, szinte megrohamozták Čakovičot; Jasnácska langyosabban és bizalmatlanul, a kis Milan pedig korának és önző természetének minden tapintatlanságával: „Hol fogunk akkor lakni? Melyik emeleten? Van ott kert? Van hely kutya számára? Mekkora az erkély?” Čakovič fukar és mogorva válaszokat adott, s közben erre gondolt: „Persze, most kapaszkodtok utána, mintha apai örökség lenne, vagy mintha valamivel kiérdemeltétek volna! De a ti telhetetlenségetekért az én tisztességembe gázoltak bele!” Végül mégsem bírta ki, s egy este, amikor Jasna kivételesen elment egyik barátjához, Milan pedig az egész osztállyal színházban volt, elmondta feleségének lelkiismereti vívódását. Az asszony figyelemtől tágra nyílt szemmel hallgatta — varrással elfoglalt keze magától állt meg —, s aztán eltöprengett. „S éppen ő az a te gimnáziumi tanárnod?” „Igen, éppen ő” — erősítette meg a férfi külön megemelve a hangsúlyt, érezvén, hogy minden kimondott szava a felelősség terhének rétegeitől szabadítja meg. — „Éppen az, aki egyedül sietett segítségünkre, amikor bajban voltunk. Az, aki egyedül tartotta magát becsülettel a megszállás alatt, amikor azt tőle senki sem követelte, s nem is várta volna el.” „Valami jó asszony lehet” — mondta Čakovičné, s ragyogott egész fehér, kövérkés arca. — „Alkkor talán nem is sajnálja majd nekünk adni a lakást.” Čakovič sértődötten riadt fel. „Baromság! Ez azt jelenti, hogyha jó vagy, akkor beleegyeznél, hogy lakásunkat átadd másnak, akinek nagyobb szüksége van rá, s egy kisebbbe költöznél, amelyet, akár a 'kutyának, a lábadd elé vetnek.” „De nekem nagyobb lakás kell, nem pedig kisebb” — kiáltott fel az asszony. A férfi azonban diadalmasan ellenmondott neki: „Mindenkinek nagyobbra van szüksége. Mindannyian szeretjük a nagyobbat, a jobbat, nemcsak te és a kölykeid, ezt jól jegyezd meg. Ő is a lakás miatt pereskedik.” „De azt mondtad, hogy a bíróság elvonta a pert.” „A bíróság előtt, amely természetesen a községhez húz, nem pedig egy nyugalmazott öreg tanárnőhöz, elvesztette!” Az asszony vállat vont: „Ő mindenesetre elvesztené a lakást, akár

te fogadod el, akár pedig más. Éppen ezért nem lesz oka rád nehezíteni.” „Nem a neheztelesről van itt szó, hanem az igazságról. A háború alatt is elvették a megszállók a lakásokat, és a söpredéknek adták, függetlenül attól, hogy mit gondoltak magukról.”

Az asszony erre elhallgatott, nem mondta ki, hogy: „Ez nem megszállás”, ahogyan Čaković várta, sőt a szentségtörés enyhe borzongásával remélte is. Az asszony tehát megmaradt a maga álláspontja mellett, akárcsak Milin: hogy Čaković csak azt fogja kisajátítani, ami már különben is el van véve, tehát senkié; a véleményeknek ez a találkozása amilyen mértékben dühítette a férfit, ugyanolyan mértékben meg is nyugtatta. Igen — gondolta —, a vétek teljes egészében a községre lesz hárítható, a személytelen hatóságra, s ő még csak végrehajtó sem lesz — csupán haszonélvező. Ha azonban nem lenne egyetlen haszonélvező sem, éppen egy sem, akkor a Sündholz Vilma elleni erőszakot nem kellene alkalmazni, s alkalmazására nem is lenne mód, mint ahogy abban az időben, amikor ő harcolt az erőszak ellen, nem történhetett volna meg egyetlen sem, ha nem akad valaki, aki a kezét nyújtja, hogy részt vegyen benne.

Itt újra eszébe jutott az apja, akit — a hatóság nevében — az öngyilkosságba kergetett. Ő akkor is azt hajtotta végre, ami mindenképpen végrehajtható volna, azt tartván, mindegy, hogy ki lesz a végrehajtó; sőt hitt abban, hogy éppen neki kell arra vállalkoznia, hogy példát mutasson, de tulajdonképpen tekintélye és becsülete érdekében; ha ő akkor meghátrált volna, s meghátráltak volna mindazok, akik akkor őt helyettesíthették volna, apja élve maradt volna, s jóval később hal meg, a világgal teljesen megbékélve. Az erőszakos kollektivizálás is azért lett megszakítva, mert sokan mégis meghátráltak; az ellenszegülés ereje lassan felgyülemlett, s felszívódott azokban, akik a döntéseket hozták. Ő pedig hebehurgyaságáért, göggyéért, tulajdonképpen ostobaságáért drágán megfizetett, apja szörnyű halálával s karrierje bukásával; az ostobasága miatt kell most könyörögni, a másét eloroznia, ahelyett, hogy fölényesen elfogadná a senkiét, mint Milin.

Gondolatai azonban ennél a pontnál megfeneklettek. Mert belátta, hogy Milin ebben az esetben, lákást adva megboldogult fivére elvtársának, nem a hatóság irányvételét követi, amelyet ő — Čaković — egykor vakon követett, hanem személyes, önző, megalkuvó céljait, amelyeket ő maga mögött tudott. De nem azért vált-e szerencsétlenné, hogy valamit felülmúlt? Ha önző, ha megalkuvó lett volna, nem lett volna ereje apja elé állni és odakiáltani neki: „Vagy beadod a füldet a szövethezetbe, vagy pedig ezzel a pisztollyal lölek agyon”, hanem inkább gyáván kerülte volna a vele való összetűzést, elkerülte volna a házat, a falut, vagy pedig apjával valahol titokban tárgyalt volna, kipuhította volna, hogy a szigorúságot tényleg szó szerint kell-e venni, s ily módon mindketten kivárták volna az oldódás idejét, egymás nyakába hullva a meg-

mentett vagyon felett, a föld felett. Lehet, hogy harácsolnia kellett volna önmaga és hozzátartozói számára, nem ellenszegülni az ösztönöknek, a haszonlesésnek, a meggyűlölet megalkuvásnak, hogy a felszínen maradhasson?

Egymásnak ellentmondó gondolatai közben egyre kevesebbet foglalkozott már Sündholz Vilmával, vele mintha lezárta volna ügyeit az után az egyetlen beszélgetés után ott, a lakásában, amely az ő jövődéli lakása tulajdonképpen. Ha észébe jutott az asszony, egyre gyakrabban érzett feszültséget: úgy tűnt neki, hogy a tanárnök sokkal nagyobb mértékű értetlenségről, önféjűségről tett tanúbizonyságot, mint amennyi elvárható lett volna egy asszonytól, akit gondolatban évekig a türelem és az életbölcesség megtestesülésének tartott. Be kellett ismernie maga előtt, hogy a tanárnök mégiscsak kispolgár, aki öregedés közben vált ezzé; vénkisasszony, aki vakon, görcsösen ragaszkodik ahhoz, amit bírtozol, nem véve tekintetbe, hogy arra már többé nincs szüksége; elkedvetlenítő megállapítás volt ez, Čaković azonban egyfajta sötét elégedettséggel engedte át a tudatán, úgy véelve, hogy konklúziója fölmenti a további lelkiismeret-furdalás terhe alól. Remélte, hogy a tanárnök ügyével, amely már egyáltalán is más kezekben volt, nem kényszerül többé foglalkozni; igyekezett elfelejteni a tanárnököt.

Egy délelőtt azonban, éppen akkor, amikor Čaković távozni akart otthonról, hogy megszabaduljon a házbeliektől, csengettek, s amikor kiment az előszobába, hogy kinyissa az ajtót, szemben találta magát egy fiatal párral; a fiatalembernek simára hátrafésült fényes haja volt, a testes asszony pedig széles karimájú kalapot viselt. A látogatók kijelentették, hogy meg kívánják tekintetni Čaković lakását, mivel azt nekik ígérték. Kelletlenül kitérta előtük az ajtót, egyrészt a rendetlenség miatt, amelyet Jasna szobájában, a belső szobában sejtett, másrészt pedig meglepetésében: nem várta, hogy valaki harmadikat is berántottak az ő lakáscseréjének ügyébe. Csodálkozásának hangot is adott, miközben a fiatal pár — egymás közt suttogó megjegyzéseket téve — kéjes tekintettel mérte fel a szobákat; a fiatalember ugyancsak csodálkozott a maga részéről: újra megerősítette az előbb elhangzottakat: hogy a községben, ahol egészségügyi felügyelőként dolgozik, megígérték, ha tetszik neki Čaković lakása, megkapja. „És Sündholz tanárnök?” — kérdezte Čaković, felfedezvén magában, hogy egész idő alatt, nem is gondolván az időse asszonyra, azt hitte és számított rá, hogy ide, ezekbe a szobákba fog majd beköltözni, amelyeket gondolatban és a valóságban is ő már lassan elhagyni készült. A fiatalember tanácsosan volt: „A tanárnök?” Majd a homlokára ütött: „Persze, emlegettek nekem valami tanárnököt, neki kell megkapnia az én lakásomat, de még nem járt nálam megnézni. Azt mondják, hogy valamiért duzzog, sőt: pereskedik a községgel, s ezért karhatalommal költöztetik át.” „Karhatalommal?” — borzadt meg Čaković. — „S az mit jelent?” „Az azt jelenti: rendőrök részvéte-

lével kényszer alatt” — magyarázta a fiatalember, miközben arcára kiült a jóléretsültség fölényes fintora.

Čaković a hallottaktól elképedve hagyta, hogy a fiatal pár lefelé mászkáljon a lakásban, némán nézte, hogy a fiatalember colstokot véve elő a zsebéből megméri a falat a heverő mellett, amelyen Jasna feküdt a takaró alatt, s hogy a fiatalasszony a mérés adatait a táskájából elővett kétféle bőrfedelű jegyzetfüzetbe írja. Csak amikor már távozni készültek, s elnézést kértek a háborgatásért, valamint elégedettségüket fejezték ki a látottakkal kapcsolatban, akkor vette fel újra a házigazda az elejtett kérdészködés fonalát: „Önök most hol laknak?” A fiatalasszony férjét megelőzve szólalt meg: „Az csak egy szobácska, padlásalakás, valami zugocskával, amit fürdőszobának kell tartanunk.” Majd bizalmasan Čakovićhoz fordulva: „Nagyon szép volt ott nekünk, míg fiatalok voltunk, de most, hogy babát várunk...” — majd száját széthúzva lapos pillantást vetve férjére —: „most már végső ideje, hogy valami nagyobb után nézzünk.”

Amikor elmentek, Čaković vissza próbált emlékezni a fiatal házaspár lakásáról adott leírásra. Padlásalakás, „valami zugocska, amit fürdőszobának kell tartani” — vajon hogy nézhet ki mindez? Sündholz Vilma dachból meg sem nézte a lakást; hogy tudja akkor megállapítani, hogy megfelel-e egyáltalán neki? Már majdnem elhatározta, hogy maga nézi meg, hogy megbizonyosodjon róla, elfelejtette azonban elkérni a fiatal pártól a lakcímet. Jóllehet a lakcímet megszerezheti a községben Krasojevićtól, megfelelő indok felhozásával, de míg mindezt tisztázta magában, rájött ötletének teljes értelmetlenségére: még ha ő úgy vélné is, hogy a lakás megfelel, ez nem zárná ki annak eshetőségét, hogy a tanárnő épp az ellenkezőjét gondolja. Az idős asszony nyilvánvalóan ellenkezni fog a költözéskor, Čaković azonban tudta, mit jelent a belső ellenállás, különösen az idős embereknél, akik megcsontosodtak már saját szokásaik világában. Hirtelen megijedt, s felugrott a heverőről, ahol feküdt: csak nem fog, legjobb szándéka ellenére is, még egy tragédiát előidézeni? Amikor az ablak elé állt, ez az eshetőség nem tűnt számára egyáltalán elképzelhetőnek. Kinn esett, már korán sötétedett, hisz az október lassan novemberré váltott át, s e látvány hatására a költözésre, a lakásváltásra háborzongva gondolt. Télen üljön az ember ott, ahol van, ezt érezte, ezt súgta neki már ugyancsak öregedő lény; a tél az átfázás, a csontsajgás, a hozzászoktatás ideje; az idős asszonyt nem lenne szabad ilyen változásnak kitenni, változásnak, amit ő maga nem is kívánt. Mit tegyen hát? Ekkor mentő ötlet jutott eszébe: javasolni fogja a tanárnőnek, hogy a telet töltse régi lakásában: holmiját hordja össze egy szobába, ő pedig családjával a másik két szobát foglalja el, s így aztán együtt, egymást segítve, tulajdonképpen ők fognak majd az idős asszonyon segíteni, hisz ő a gyengébb, valahogy kihúzzák tavaszig. S mi legyen addig a padlásszobával? S ha valaki az üresen álló lakást

közben rajtaütésszerűen elfoglalja? Rögtön eszébe jutott, hogy oda átköltözhetne ő, átvinne egy ágyat, egy asztalt, egy szekrényt, ott töltené a telet, vagy ott maradna mindaddig, míg a tanár nő azt jónak látná, vagy pedig amíg az asszony él, hogy békeességben fejezhesse be életét abban a környezetben, amelyet megszokott, s amelyet szemmel láthatóan megszeretett. Elképzelése reménnyel töltötte el; már látta magát, hogy maga gazdálkodik, kályhát fűt, egyszerű élelmet szerez be magának, s jól érzi magát, hogy segíthet valakin; de a saját vidámsága hamarosan gyanúvá vedlett át. Valóban az idős asszonyért tenné meg mindezt, régi tanár nőjéért, vagy pedig tulajdonképpen önmagáért, hogy megszabaduljon a felelősség és a család fojtogató nyomásától, ettől az elviselhetetlen tehertől, amely arra készítette, hogy saját szándéka és meggyőződése ellenében tegyen lépéseket? Lerázni magáról az asszonyt, a lányt meg a fiát, ez a gondolat töltötte el vidámsággal, de még valamire rájött: tulajdonképpen legjobban szeretne Sündholz Vilmához költözni, vagy pedig az idős asszony költözne hozzá, a társadalom két hitehagyottja, hogy eggyé váljanak, a tehetetlenség és haszontelenség két hitehagyottja, e tapintatlan világ két nyugalmazottja, átengedve a többieknek, csak rohanjanak mohó vágyaik után.

Mint valami ködlő képzelgés, ez a lehetőség úgy szórakoztatta; egész lényét békével és derűvel töltötte el; úgy tűnt neki, hogy az idős asszonnyal egyesülve végre elérhetné azt az összhangot a világgal, amelyre mindig törekedett, jogfosztottságtól sebzetten, falusi gyerekként a tudás és találékonyság durva és kiélezett versenyében, amelyet a város kényszerített rá. Csupán Sündholz Vilmánál, azokon az órákon, amelyeket a tanár nő neki és üldözött elvtársainak ingyen adott, napon-ta egy-egy órára melegséggel és biztonsággal takargatva be őket polgári, városi lakásában, ami így nem volt bizalmatlan és ellenséges szándékú, mint a többi hasonló lakás — csupán ott érzett összhangot a világgal, sehol másutt: sem apjánál, aki erővel taszította el magától, a városba, hogy tanuljon; sem a mozgalomban, ahol az ő túlzott tisztasága az alkalmzkodással, a gazdag, partizánóvóhelyt nyújtó parasztok vétkeinek elnézésével, az ország kollektivizálásának abbahagyásával került összeütközésbe. Mindenütt túlságosan merevnek bizonyult, önfeljén esetlennek, csak a tanár nőnél nem; ott átadta magát az asszony gondos irányításának; s Čaković egész törekvése, hogy az idős tanár nőt védőszárnyai alá vegye, tulajdonképpen arra irányult, hogy újra az asszony oltalma alá simuljon, egész lényével.

Amikor erre rájött, lehetetlennek látta, hogy képzelgése szerint cselekedjék, vagy cselekedni próbáljon, mert a szökevény szerepére azért nem vállalkozott. Az lenne jó, ha az asszony, a tanár nő kérné az ő segítségét — akkor tudná, hogy mit kell neki indítványoznia, s szégyenérzet nélkül meg is tenné. Valójában érezte, hogy levont következtetése tulajdonképpen menekülést jelent, menekülést mindenekelett a felelősség

terhe alól; de mást, jobb megoldást nem tudott kigondolni. Arra várt, hogy a tanárnök jelentkezzen, azt remélte, ha az idősz asszony eltöpreng és úrrá lesz nyakasságán, jelentkezni fog panaszával. Sündholz Vilmától azonban egy hang sem érkezett. Már megérkezett a községtől az új lakásra szóló végzés is; felesége adta a kezébe, akit a délelőtti folyamán vette át a kézbesítőtől, és a fehér borítékkal együtt az asztalra állította, a virágváza mellé, akár egy ajándékba kapott virágcsokrot. Čaković elolvasta a levelet, szerepelt benne a Régi sugárúton levő lakás pontos címe és az előző lakó, Sündholz Vilma tanárnök neve; az irat alján pedig, a bélyegző és Krasojević kézjegye után, ott szerepelt azoknak a személyeknek a névsora, kiknek ugyancsak kikézbécsítették a végzés másolatát — köztük volt a tanárnök neve is. Az idősz asszony tehát már tudta, hogy szorul a hurok a nyaka körül, így Čakovićnek több oka volt remélni, hogy az asszony jelentkezni fog. Čakovićné a végzés kézbesítése alkalmából szerény háziünnepséget rendezett a belső szobában; Jasna asztalát ebből az alkalmából kettős nagyságúra húzták szét, s a merev fehér abroszon, amelyen ízletes hidegtálak sorakoztak, meredeken trónolt a borosüveg. Mindannyian jót ettek-ittak, az új lakásra emelték poharukat, a kis Milan egy kissé be is csicscentett, összefüggéstelenül beszélt, ami valamennyiüket felvidította. Čaković azonban — bár részt vett az ünnepségen, beszélgetett és nevetgelt családjával — egész idő alatt az előszoba felé hegyezte fülét, hogy meghallja a csengetést, ha a tanárnök mégis jelentkezne, hogy kinyithassa majd az ajtót és bevezesse az idősz asszonyt szobájába, ahol csukott ajtók mögött hallgatná meg panaszát, bánatos félelmét, s amikor ő megnyugtatóná: ott fog maradni, ahol kedve van. Családjának pedig, miután a tanárnök kikísérte, közölné a belső szobában, a rakott asztalnál: „Tudjátok, mi az újság? Sündholz kisasszony egyelőre velünk fog maradni az új lakásban!” S ő gonoszul élvezné a családott lármázást, amit családja rendezne: „Hát akkor mit értünk el a lakáscserével?” „Semmit” — válaszolná — „de az számomra nem is fontos: amit főztetek, most egyeték is meg.”

Voltaképpen azonban ez is csak a képzelés folytatása volt, s lassan belefulladt a koccintásra emek utolsó pohár borokba. A csengő nem az előszobában szólalt meg, hanem a telefon csengett igazgatósági íróasztalán, már másnap reggel, alighogy kézbe vette az aznapi postával érkezett aktákat. Amikor felemelte a kagylót, férfihangot hallott, amelyben inkább a mellékesen elejtett szavak alapján, mint a bemutatkozásból, felismerte nemrég colstokos látogatóját. A telefonáló közölte Čakovićnyal, hogy nyilvános fülkéből hívta fel, mivel már volt náluk otthon, és feleségével már mindent közölt: a költözésre ma kerül sor. „Várjon, várjon” — mondta Čaković kitekintve az ablakon át a kertre, ahol a szőlőben hajladoztak a fák és nagy cseppekben esett az eső. — „Hogy-hogy ma? Mire jó ez a nagy sietség? Nem látja, kicsoda idő van!” „Ma, ma” — kiáltott szinte győzelemittasan a telefonáló. — „Így rendelték

el a községben." Čaković elgondolkodott, valójában Sündholz kisasszonyra gondolt, maga előtt látta a törékeny és kedvetlen asszonyt a hirtelen költözés tényével esős-szeles időben. Ott lebegett szeme előtt a felismerés, hogy mindaz, amit félve igyekezett magától elhárítani, valóság lett, fejébe szökött a vér, és elképedve a kagylóba kiáltott: „De én nem akarok ma költözni! Előbb mindent elő kell készíteni!” A telefon másik végén reszelős nevetés hallatszott, amely egyszerre szitokká és esdekülésé hullott szét: „Miféle előkészületek, az isten szerelmére! Az ön lakása előtt már ott áll a kocsis az én cókómókkal, mert nekem ma reggel elrendelték, hogy üritsem ki a lakásomat a tanárnő számára. Fogja fel már végre, hogy itt egyidejűleg több összefüggő lakáscseréről van szó, és jöjjön már!” Čaković töprengett egy ideig, ugyanúgy várt egy kicsit a másik is, majd újra megreccsent a hangja a kagylóban: „Tehát? Hogy gondolja, jön?” Čaković számára nem maradt más hátra, mint hogy mérgeesen odavesse: „Persze hogy jövök, ha már így állnak a dolgok; de megmondhatom magának, hogy közönséges disznóság ez az egész.” Aztán lecsapta a kagylót.

Odaszólt kollégáinak, hogy hirtelen távoznia kell egész napra, vette felöltőjét, és eltávozott az épületről. A szél meglebegettette begombolatlan felöltőjét, s nagy esőcseppek mázolódtak el az arcán. Gyors léptekkel indult meg a Régi sugárút felé, hogy a saját szemével győződjék meg a szörnyűségről, amit várt. Mivel azonban a saját lakása útba esett, a sarokról mégis odapillantott. Tényleg állt valami kocsis a kapu előtt, a zömök lovak bölögattak fejükkel, s néhány ember nyüzsgött a járdán. Hogy lehet most ide nem bekukkantani legalább? Mint valami bűnös, leszegezte fejét, s megváltoztatta eredeti útirányát.

A járdán mozgó emberek kocsisok és hordárok voltak; amikor odaért hozzájuk, éppen a vastag kötelet oldották le, amellyel egy halom bútor volt a kocsira kötözve. Észre sem vették a közeledőt, aki belépett a kapun és felment az emeletre. A lakásajtó tárva-nyitva állt, Čaković neki ment egy elkoszolódott viharkabátos embernek, s az első szobában meglátta feleségét kabátban, kendővel bekötött fejjel. „Hát ez meg mi?” — kérdezte, mintha nem tudna semmit. „Költözünk, ez van” — szólta az asszony inkább nyugtalanul, mint örömmel. — „Jó, hogy jöttél, legalább ügyelni fogsz itt. Magam vagyok, Jasnácskát átküldtem a szomszédba...” „Mire fogok ügyelni?” — kérdezte a férfi. „Hát a dolgaimkra, míg felrakodnak. Ez, aki ideköltözik, azt mondja, hogy mindjárt ki kell hordanunk mindent, hogy ő az ő vackait behordhassa.” „Ezt ő mondja. Hol van most?” „Nyilván a ház előtt.”

Čaković lement a ház elé, de nem szólta a feleségének, hogy idejövetelekor nem látta a fiatalembert; szükségét érezte, hogy távozzon, hogy valamit tegyen a sarokba szorítottság állapotában, amelyet a visszavonhatatlan és érthetetlen döntés okozott. A kapu előtt azonban ezúttal vényleg találkozott lakása jövődö lakójával, a legfőbb bajkeverővel,

aki egy ázó, kocsiról már lerakott kerek asztal mellett ácsorgott. „Na és most...” — szól oda a fiatalembernek, ahogy elment mellette. „Ime, láthatja! En már utcára kerültem, ki, az esőre, és itt kell lerakodnom. Főlküldtem magukhoz egy embert, hogy segítsen a pakolásban.” „De hogy csomagoljunk, ha még nincs, aki elszállítsa?” „Majd lesz” — válaszolta a fiatalember. — „Megfogadhatja ezt a fuvarost és az embereit, amint végeznek az én holmimmal. Egy fuvar húszezerbe kerül.”

Caković belátta, hogy ebben a pillanatban ez az egyetlen megoldás, s megindult, nem túl gyorsan, inkább lépteit húzva, felfelé. A lakásban felesége és a viharokabátos éppen a ruhaneműt rakta át a szekrényekből egy nagy ládába. Ácsorgott mellettük, aztán segíteni próbált nekik, de hamarosan rájött, hogy felesleges, legalábbis addig, míg a szekrény tartalma át nem kerül a ládába. Türelmetlenül távozni készült, bár voltaképpen viszolygott a távozástól, ezért egy ideig ott ólálkodott körülötük, kezükbe adva néha egyet-mást. Végül megkérdezte feleségét: „Lesz elég láda?” „Az az ember megígérte, hogy kölcsönadja a sajátjait, amint kiüritik őket.” Caković tehát jobbnak látta távozni. Odaszólt feleségének: „Idefigyelj, amikor én átmegyek abba a másik lakásba.” Az asszony meglepetten feléje fordította arcát: „Mit akarsz ott?” „Hát a tanárnőhöz megyek” — válaszolta, s közben elkapta a düh, ebben a pillanatban még jóteknony méreg. — „Meg kell értened, hogy az az asszony egyedül van, öreg is, és e szörnyűséges időben költözik. A legkevesebb, amit érte tehetnek, az az, hogy segítek neki.” Az asszony mereven nézte, aztán felengedett: „Rendben van, mi majd csak feltaláljuk itt magunkat. Milan délben ér haza.” „Jól van amikor. En megyek.” Elindult, de a lépcsőházban még utolérte felesége kiáltása: „Brancko! Brancko!” A férfi visszafordult, s látta feleségét, amint áthajolt a lépcsőkorláton. „Mi baj?” „Akkor maradj ott, és várd meg az első szállítmányt, amit oda küldök.” Intett a kezével, hogy megértette.

Újra sietve haladt az utcára, de megbotlott minden kiálló járdaszegletben, mintha lába elpuhult volna. Tudta, hogy késik, nemcsak ebben a pillanatban, amikor színleg saját kezével kell segítenie, hanem értékes napokat mulasztott el segítség nélkül. Most rohant, amikor már minden megtörtént, összeomlott, mint ahogy egykor rohant halott apja látására, amikor már nem volt számára segítség.

Amikor kiért a Régi sугárútra, a tanárnő háza tájékán meglátott egy teherautót, s erről rögtön tudta, hogy a költözés itt is valóban megkezdődött. Ahogy odaért, két ember — vállán átvetett széles, hosszú szíjak segítségével — kifelé hozott egy sötét szekrényt, eltorlaszolta vele a kaput. Megvárta, míg a szállítók kivergődnek az utcára, majd bement a házba. Az erős kereszthuzat szinte mellbe lökte, arra kényszerítette, hogy összehúzza magán a felöltőt. Amikor kiegyenesedett, az előtér félhomályában, a legalsó lépcsőházi pihenő mellett meglátta a rendetlen halomban álló bútort, amelyet mintha ott őrzött volna egy

megmerevedett rendőr alakja. Bár néhány nappal azelőtt már értesítettek a rend őrének jelenlétéről, összerendezett, amikor meglátta, s habozva lépett hozzá. „Maga a költözés miatt van itt?” A rendőr — nagy fülű, húsos, kivörösödött orrú fiatal ember — lassan feléje fordult: „Hát maga kicsoda?” „En?” — lepődött meg Čaković, s akarata ellenére nyersen válaszolt: — „Gondolhatja, a leendő lakó.” A rendőr végignézett rajta, bólintott, szemmel láthatóan arra készülve, hogy újra elfordul tőle. „Es ő hol van?” „Kicsoda?” „Hát a tanárnó.” A rendőr, mintha nem értené, elgondolkozott, majd felemelte a kezét, és hüvelykujjával hátrabökött a vállá felett, Čaković pedig, mozdulatát követve, a bútorhalom közepén egy mély, félhomályba süllyedt fotelben észrevette a villogó szemüveget. Határozatlanul megindult az asszony felé, s lehajolva meglátta Sündholz Vilrát, görnyedten, kabátba bugyolálva, amelynek gallérja apró fejét félig eltakarta, feje pedig kendőbe kötve, akárcsak nem sokkal előbb Čakovićné kövérkés, nagy feje; az asszony lassan a férfi felé fordult, s arcán megjelent a jól ismert, ajkára fagyott mosoly.

„Asszonyom!” — kiáltott fel Čaković, elszomorodva ettől az alkalomhoz nem illő, feddőleg ható mosolytól, s érezte a saját, gőgös bevonulása minden nyomorát, amit a rendőr előtt is, az asszony füle hallatára, meg erősített. — „Asszonyom, mit csinál ön itt? Huzat van itt, meg fog hűlni! Miért nincs a lakásban?”

A tanárnó vállat vont, de nehéz kabátján nem is látszott meg a mozdulat; szemüvegén át ránézett Čakovićra, majd fejével a rendőr felé intett. „Ez az ember mondta, hogy le kell jönnöm.”

„Maga?” — fordult Čaković a rendőr felé, s fenyegetően végignézett rajta.

„En” — erősítette meg a rendőr nyugodtan, és mintha valamit eltökölt volna, egy lépéssel közelebb jött.

„És miért?”

„Ez a parancs.”

„De ez ostoba parancs” — ellenkezett Čaković. — „Az asszony már öreg, s itt huzat van s hideg, nem látja?”

A rendőrnek csak a szeme villant. „Ha a holmiját felrakják, beülhet a teherautóba, s mehet az új lakásba.”

„De ez itt az én lakásom!” — dobbantott Čaković. — „S én, mint a lakás tulajdonosa, felhívom magamhoz. Érti?” Újra lehajolt az asszonyhoz. „Jöjjön, Sündholz kisasszony.”

Karja alatt átfogta az asszonyt, s gyengéd csodálkozással állapította meg, hogy az asszony karja a vastag szövét alatt milyen távoli, szinte nem is létező. Ekkor a vállán átfolyt valami sötét és kemény, s amikor megfordult, maga felett látta a rendőr hatását és mellkasát. „Mi bajod van?” — rezzent össze undorodva, s elugrott.

A rendőr utána ment, s Čakovićhoz nyomta derékszíjjal összeszorított hatását. „Maga, elvtárs, fáradjon fel a lakásába” — mondta metsző, egé-

szen más hangon. — „Az elvtársnő pedig itt marad, míg a holmiját fel nem rakják.”

Čalković nézte egészségtől duzzadó, fiatal arcát, ostoba, apró szemeit, lefityedt orrát, amelynek hegyén ott lógott egy csillogó, átlátszó csepp. Kisértés fogta el, hogy öklével belevág taknyos orrába, de azonkívül, hogy tudta: ezzel kibogozhatatlan kellemetlenségnek tenné ki magát, nem engedhette meg magának, hogy kezet emeljen annak a társadalomnak a hivatalos megtestesítőjére, amelynek megalkotásában neki is része van.

„Hát magának nincs édesanyja?” — sziszegte tehetetlenségében.

A rendőr rögtön válaszolt: „Es maga? Magának nincs?”

Néhány pillanatig némán nézték egymást, míg csak Čalković bensőjében a harag át nem alakult szomorúsággá, amely méregként és váratlanul ömlött szét egész valójában, erejét teljesen elapasztva. Vállja lekonyult, s elkapta tekintetét.

A két hordár éppen akkor ért vissza az utcáról, és lomhán lépkedve kapaszkodott fel a lépcsőkön; Čalković pedig, mintha ők mutattak volna neki kiutat, utánuk indult. Egyenletes léptekkel mentek a lépcsőkön, fel a második emeletig, bementek a lakásba, amelynek ajtaja, akárcsak Čalković régi lakásán, sarkig volt tárva. Az első szoba már üres volt, s a hordárok, meg sem állva, egyenesen a másik szobába mentek, ahonnan áthallatszott dörmögő beszédjük. Čalković, nem tudván mit kezdeni, az ablakhoz lépett. Az eső függönyén át látta a sugárat, amely szürkeségbe vezetett, az épületeket és a cégtáblákat, a járdát az emlékezetes helyekkel, amely mind valami szürke, szennyes, értelmetlen és jelentéktelen, fenyegetően közömbös együttesé alakult át. Nem, neki nem volt anyja, anyja még gyermekkorában meghalt; csak a mostohájára emlékezett, s ebben a pillanatban nagyon hitte, hogy éppen e rossz anyátlan-ság miatt törekedett egész életében hiába a melegség és a fény felé.

JUNG Károly fordítása